

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXII évf.

1897. Január—Február.

1-ső füzet.

Maimonides értekezése a Mózes előtt létezett bálványimádásról¹.

(Héberből fordítva.)

„Enos“² idejében az ember fiai nagy tévedések útvesztőjére jutottak, sőt még azon korszak legbölcsebbjeinek is értelme megfogyatkozott. Enos maga szintén a tévedők közül való volt s mindezek tévedése a következőkben rejlett. Azt mondták ugyanis, hogy mivel Isten a csillagokat és éggömböket³ azon czélból teremtette, hogy a világnak vezetői lennének s azokat a magasba helyezte s tiszteltekké tette s ezek szolgálnak neki: ez égitestek dicséretre, magasztalásra s tiszteletetünkre méltók. Ugy mondták (az akkori időszak emberei), hogy Istennek, áldassék neve, akarata szerint való dolog, hogy magasztalják s tisztelják azt, a kit ő felmagasztalt és tisztelt, valamint a király is megkívánja, hogy főembereit, a kik trónja előtt állanak, tiszteletben részesítsék, mert ezzel magát a királyt tisztelik. A midőn az emberek mindezeket szívökre vették volna, a csillagoknak templomokat kezdtek építeni s nekik áldozatokat hozni, ékes szavakban dicsőítették őket, előttük meghajoltak, s mindezt azért tették, hogy balhitők sugallatára a teremtő Isten akaratját teljesítsék. Ez volt az álló és bolygó csillagok tiszteletének kezdete és így mondták ezt magok azok a csillagimádók, kik e cultusnak eredetét ismerték. Távolról sem állították azonban, hogy nincs más Isten, mint a csillag, ilyet nem mondtak. *Jirmejahu* így tanított: »Ki nem fél téged népek Istene? jól illik reád, ha azt mondjuk, hogy a népek összes országaiban nincsen olyan, ki hozzád hasonlítana. Egy dologban oktalanok s esztelenek (az emberek) — (az intézmények) megrontóinak büntetése a tuskó — abban ugyanis, hogy noha mindnyájan tudják azt, hogy egy az Isten, tévedésük s oktalanságuk odáig ragadja, hogy

¹ R. Moses ben Maimon szül. 1135-ben Kordovában, élete nagyobb részét Aegyptomban töltötte. Munkáit az egy משנת ה'רר' kivételével arabúl írta; az itt fordításban közölt cikket héberül írt munkája tartalmazza.

² Seth első szülöttje, I. Mózes I. k. 4, 26.

³ Illetőleg »az álló- és bolygó csillagokat«.

azt állítják, hogy az a veszedelmes tan (t. i. a csillagimádás) Isten akaratjából volna.

Idők multával az emberek közt hamis próféták támadtak, a kik váltig azt mondták, hogy Isten ilyen rendeletet tett volna nekik: imádjátok ezt a bizonyos csillagot vagy a csillagok mind-egyikét, áldozatok neki, ilyen módon hozzatok neki italáldozatot, építsetek neki templomot, s készítsétek el képmását, hogy az egész nép előtte meghajoljék, nők és gyermekek, s a föld többi népe. A hamis próféta előmutatott egy általa kitalált ábrát s azt mondta: ez eme vagy ama csillag képmása, s ennek megismeréséhez a jóslat ereje által jutott. Ilyeténképpen kezdtek templomokban, terebélyes fák árnyékában¹, hegyeken és dombokon² (az előmutatott ábra hasonlatosságára) készült ábrákat elhelyezni s a nép összesereglett imáadásukra. Az ámitók így szóltak a néphez: ez az ábra jót és rosszat is tud véghez vinni s ezért méltó arra, hogy azt tiszteljék s hogy tőle féljenek. A papok pedig a népet arra tanították, hogy az istentiszteletet folyton folyvást ismételni kell s a ki így teszen, üdvözülni; arra is megtanították, hogy mit kelljen cselekedni s mitől kelljen óvakodni. Mások ismét a hazug ámitók közül ekképpen szóltak: maga a csillag vagy az éggömb vagy az angyal beszédbe állott velük s megmondta nekik, hogy mint kelljen őket tisztelni, hogy minő szertartást kívánnak, hogy mit kelljen tenni s mit nem tenni. Ez a cultus elterjedt széles e világon s a csillagábrák mindenütt istentiszteletben részesültek, de a szertartások különbözők voltak; mindenütt áldozatokat hoztak nekik s meghajoltak előttük. Idők multával Istennek tisztelt és félelmetes neve feledésbe kezdett menni, (majd) többé nem hangzott az élők³ ajkán, kiesett a közöndatából⁴ s (e szent nevet többé) nem ismerték⁵. A föld népe, nők

¹ A bálványimádó héberék fa-tiszteletének több jele maradt fenn az ó-testamentumi könyvekben, ilyen לֵבֶן עֵצִים »Isten ezedrusai«, stb.

² A hegyek cultusának nyoma megtalálható amaz áldozati szokásban is, mely szerint a héberék szerették áldozataikat hegyek és magaslatok tetőire hozni. I. Mózs. I. 31, 54.

³ כָּל הַיְּקוּם szó szerint »minden álló«; a szamaritán nyelvben a *kūm* »élni« értelemmel bír. I. ö. h. v. az arab *kajjām* alakot »létező«, »örökkévaló« »értelmében« s a magyar »állni« és »élni« igealakokat; neolatin nyelvekben a »stare« mint segédige a. m. »lenni«.

⁴ דַּעְתָּם »a mit tudnak«, tehát »az összes élők tudása«.

⁵ Mózes szerint Enos idejében: — kezdetett az Urnak neve segítségül hivatni« I. I. k. IV. r. 26. v.

és gyermekek, mást (emberfeletti hatalmat) nem ismertek, mint a fából és kőből faragott ábrákat, s azoknak kőből épült templomát, mert zsenge gyermekkoruktól fogva szokva voltak előttök meghajolni, imádni őket, nevükben esküdni. A bölcsek, a kik közöttök találtattak, így a papok és más ilyenek¹ abban a véleményben voltak, hogy a valódi isteni lények magok a csillagok és éggömbök, a melyeknek hasonlatosságára alakítottak az ábrák. A teremtett világ szikláját² (e hosszú idő leforgása alatt) nem volt ember, a ki megismerte volna, kivévén az egyes kiválasztottakat, a milyenek voltak: Énókh, Mathuselah, Noé, Sem, Eber. Így ment a világ utja nemzedékről nemzedékre mind addig, a míg amaz alaposzlop világra nem jött, a ki Ábrahám, a mi atyánk. Alighogy az anyatejtől elválasztatott, máris figyelme mindenre kiterjedett, s mindeneket elméjében forgatott, pedig még kicsiny volt. Elmélkedett éjjel és nappal. Csodálkozott azon, hogy miképpen lehetséges, hogy a bolygó folytonos mozgásban legyen a nélkül, hogy valaki mozgassa, s hogy mozgásának okozója legyen, mert lehetetlen, hogy önnön maga legyen okozója saját mozgásának³. Nem volt, a ki (mindezekben) tanítója lehetett volna s neki felvilágosításokkal tudott volna szolgálni, hanem *Ur Kasdím*-ban⁴ az álló és bolygó csillagok egyetlen imádói közt kellett nap nap után élnie. Atyja, anyja s az egész nép csillagimádók voltak s velök együtt ő is az volt. Figyelme azonban mindenre kiterjedt s mindenről elmélkedett, a míg végre megtalálta az igazság utját s józan esze felismerte a való törvényt. Megismerte, hogy egy az Isten, ez mozgatja a bolygókat, teremtette a mindenséget, és hogy rajta kívül nincsen más Isten. Megbizonyosult az iránt, hogy embertársai tévedésben vannak s váltig állította, hogy a tévedés onnan jön, hogy a csillagok és ábrák imadásában annyira elmerültek, hogy az igazságot többé nem látják. Negyven éves volt Ábrahám, mikor teremtőjét megismerte. Mihelyest mindezeket eszébe vette, *Ur Kasdím* lakói balvéleményeit czáfolni s velök vitázni kezdett⁵ ezeket mondva: „az nem az igazság utja, a melyen jártok“.

¹ Illetőleg »mint a ki ezekkel jár«

² צִקְלָא »szikla« Istent is jelentett, 1. Jes. 30, 29, Móz. V. k. 32, 37.

³ A *monismus* t. i. a szellem és anyag elválaszthatlan egysége, Spinoza pantheismusa ezen az egyszerű okoskodáson szenved hajótörést. A *petitio principii* az értelemnek egy oly lényeges szükséglete, melyet csakis az egy Istenről való tan elégithet ki.

⁴ Déli Babilonia egyik városa, melynek királya 3000 évvel Kr. e. *Urkham*-nak nevezetett.

⁵ A rabbin irodalomban szó van Ábrahámnak a צַדִּיקִים hitfelekezettel felvett vitájáról.

Bálványaikat darabokra törte s a népnek tudtul adta, hogy egyedül csak a világt teremő Isten méltó az imádásra, előtte illik meghajolni s neki étel és italáldozatot hozni, hogy a jövendő nemzetségek is megismerjék őt. Arra is tanított, hogy az ábrák elpusztítandók s darabokra törendők, ne hogy a nép továbbra is osztozzék azok tévhiedelmében, a kik szerint ezeken kívül nincs más Isten. Mihelyest sikerült neki meggyőződésének érvényt szerezni, a király kivégeztetésének módja felett tanakodott. Azonban csoda történt vele s Kharán¹-ba menekült. Ott aztán nyilvánosan s az egész nép előtt kijelentette, hogy egy az Isten s csak ez az *egy* méltó az imádásra. Városról városba, országból országba ment, mindenütt a népet összegyűjtve s tanítva, míg végre Kanaán földére jutott, és a mint mondva van, ott nyilván vallást tett Istenről, a világ uráról. A mint a nép összesereglett körülötte s megkérdezték a hit dolgairól, kinek-kinek megmutatta saját értelméhez mérten² az igazság utját. Végül ezerek és ezerek vették körül s ezek azok, kiket Ábrahám háza népének neveznek. (A való hit) nagy (jövőjű) gyökerét sziveikbe ültette, azt írásba foglalta s fiával, Izsákkal is megismertette. Izsák ez igazságot megint másokkal közölte s intve intett követésére, majd azt Jákobbal is megismertette, hogy azt (az ő értelme szerint) tovább tanítsa s ez a hiveket e tanban megerősítette. Jákob atyánk, mint a hogy neki megmondattott, gyermekeit az igazsággal megismertette, mindazonáltal Lévit választotta ki s tette a (szent tanítás) fejevé, hogy tanítaná az Istenről való tant s őrizze meg Ábrahám parancsolatát. Azt is megparancsolta fiainak, hogy Levi fiai közül mindenhez egy felügyelőt válasszanak, hogy a tan feledésbe ne menjen. Idő telt idő után s a tan megerősödött Jákob családjában s azoknál, kik hozzájuk csatlakoztak. S a földön ime egy oly nép támadt, mely ismerte Istent, s e nép mindaddig hiven szolgálva Istenét, míg Aegyptomban az ottaniak szertartásait meg nem tanulta s velök együtt újból bálványimádóvá nem lett, az egy Levi nemzetség kivételével, mely az atyák törvényét hiven megtartotta, és soha bálványokat nem imádott. Ilyeténképpen kevésbe mult, hogy az a gyökér, melyet Ábrahám ültetett el, veszendőbe nem ment, és hogy Jákob fiai a tévedések útjára újólág vissza nem tértek. Isten azonban irántunk való szeretetéből és ösünknek. Ábrahámnak tett esküjére való tekintettel mesterünket, a próféták nagy mesterét, Mózes

¹ Mesopotámia egyik városa, görögül *Κάρραι*, lat. *Carrae*.

² A valódi tanító az egyesek értelméhez szól s nem tételezi fel az egyeseknél a szellemi érettség ugyanazon egy fokát.

támasztotta s követévé tette. Miután Mózes prófétává lett s Isten Izrael népét örökébe fogadta, azt törvények alá rekesztette, az istentisztelet utját megmutatta nekik s azzal is felvilágosította őket, hogy mit kelljen az álló- és bolygó csillagok imádóival s a többi tévelygővel szemben tenni¹.“

Az itt közölt szöveggel néhány jelentékeny érintkezési pontot mutat *Maszudi* X. évszázbeli arab író „Az arany mezők stb.“ czimű művének III. s IV. fejezete, melynek ide tartozó részét fordításban közlöm:

III. fejezet vége.

„Nimrod idejében vette kezdetét a tűz és csillag imádás s erre vonatkozólag különböző szertartások állapotottak meg. A földön ez idő tájt háborúk dultak s új tartományok és birodalmak keletkeztek keleten és nyugaton stb., s a csillagok és befolyásaik vizsgálata iránt általános érdeklődés ébredt, kezdettek (azok hasonlatosságára) gömböket vonni, kitaláltak (e vizsgálatra szolgáló) eszközöket s ilyenképp n ezek megismerése közelebb hozatott az értelemhez. A csillagvizsgálók megfigyelték azon év feltetsző csillagát², melyben Ábrahám, a kin Isten áldása legyen, született és kiszámították annak következményét. Aztán Nimrodnak tudtára adták, hogy egy gyermek fog születni, a ki álmodozásainak véget vet és szertartásaikat megszünteti. Erre Nimrod elrendelte hogy, (az azon évben születendő) gyermekeket mind öljék meg, Ábrahámot azonban egy barlangban elrejtették. *Azer* vagyis *Tárikh*³, Ábrahám atyja, (ez idő tájt) meghalt, élt kétszázhatvan évig⁴.“

IV. fejezet.

„Mikor felnőtt Ábrahám s a barlangból kilépett, a hol rejtőzködött, szemlélni kezdette a világot és abban az eredet és a teremtés tervének jleit. Venus bolygót megpillantván, így kiáltott fel: „ez az én uram“ és a mikor meglátta a holdat, a mely annál még

¹ L. „Auswahl historischer Stücke aus hebräischen Schriftstellern vom zweiten Jahrhundert bis auf die Gegenwart“ (Berlin, 1840) 57–67 ll.

² Arabul: *tháli* szószerint »a feltetsző«.

³ *Tharé*, Nákhor fia, élt, hetven esztendőket és nemzé Ábrahámot, Nakhort, Háránt, I. Móz. I. k. 11, 26.

⁴ Mózes első k. 11. r. 32-dik versében az évek összege ennél kevesebb, mint a következő szövegből látjuk: *És lettek Tharé életének napjai kétszáz öt esztendő, és meghala Tharé Háránban.* Ama hagyomány, melyet Maszudi követ az id. fejezetben az *Ur* városában történt gyermekölésről, élénken emlékeztet a bethlehe mi gyermekölés történetére. I. Máté 2, 16. Nimrod rendelete Herodesével teljesen megegyező.

világosabb volt, így szólott: „ez itt az én uram“, a midőn pedig a (felkelő) nap világát meglátta, a mely fényben felül multa az eddig látottakat, (ujólag) így kiáltott fel: „ime itt az én uram“.¹ Ábrahám ezen szavát *uram* a (tudósok) különbözőképp magyarázzák, némelyek azt hiszik, hogy ezt kérdőleg mondotta volna (mintegy: *ez lenne az én uram?*) mások úgy vélekednek, hogy ezt mint gyermek mondta, a mikor még nehezére esett az igazságot felismernie, és erre vonatkozólag vannak még más vélemények is. (Idő multával) Gábrriel hozzá lépett s az igaz vallásra megtanította, Isten prófétájává s barátjává tette.² Ábrahám már előbb megkapta Istentől a helyes cselekedetre vezető oktatást s a ki ily oktatást nyer, az ment a hibától, és mást nem imádkhat, mint az egy örök Istent. Ábrahám kikelt népe ellen, látva szertartásaik hiábavalóságát és faragott bálványait. A midőn váltig meg nem szünt, népét szemrehányásokkal illetni bálványimádásáért és ezek ő közöttük nyilvánvalók lettek, Nimrod izzó tűzbe hányatta, banem Isten (a lángok közt) neki hűvességet és jóllétet szerzett³, és azon a napon a tűz elaludt a föld minden részében“.

A Maszudi által felhasznált az a hagyomány, mely szerint Nimrod Ábrahámot izzó tűzbe dobatta⁴, élénken emlékeztet Dániel társainak történetére, a kik mert az állóképet nem akarják vala imádni, Nabukodonozor (Nabu-Kudur Usur) rendeletére égő kemenczébe vetetnek, de a tűz nekik semmit sem ártott s Istennek angyala csatlakozott hozzájuk, a kit Isten segítségökre küldött. Így látta ezt Nabukodonozor, mint a hogy azt Dániel könyvében olvassuk: *Akkor Nabukodonozor király álméllködék, és hamarsággal felkele, szóla és monda az ő tanácsosainak: nemde három férfiat veténk-é a tűznek közepibe megkötözve? Felelének és mondának a királynak: Ugy vagy-on király! Felelé és mondú: Ime látok négy férfiat megoldva jární a tűz közepiben, és semmi sérelem nincs ő benne és a negyediknek ábrázatja hasonló az Istennek fiához“.⁵*

Ábrahámról feleszámu talmudi elbeszélés van, melyeket a többi közt a drezdai Beer gyűjtött össze.

¹ *Al-zahratin* szószerint a »fényes« Venus bolygónak arab elnevezése, héberül valószínűleg *meni*; az arab szóval egyező *zohar* az ég fényét jelenti.

² *Khalil* »barát“; a koránban így nevezeték Ábrahám.

³ L. a. Korán 20-dik v.

⁴ Nimrod »Kus« fia, a babyloniai birodalom megalapítója a Szent Írás szerint jóval Ábrahám előtt élt. I. Móz. I. k. 10, 8. 9.

⁵ Dán. 3, 24. 25.

Árkosi Benedek a szentháromságról.

Dávid Ferenc tanítványai közül a XVI-ik százban Válaszuti és Enyedi György, a XVII-ikben Csanádi Pál és Árkosi Benedek vitatkoznak legtöbb tudománnyal és legerősebb dialektikával a szentháromság ellen. Ez utóbbinak „*Az igaz vallásról*“ írt elmélkedéséből közöljük az alábbi érdekes részletet.

Felsorolván előbb Árkosi Benedek az egyisten valló régi egyházi atyákat, a következőket veti utánok:

„Ezekhez járul *Luther Márton*, ki azt mondja, hogy a Háromságnak neve nincsen a Szent Írásban, hanem csak emberektől tanítatott; azokáért ugyan izetlen és sokkal jobb volna, ha csak Istent és nem Háromságot mondanának, mert mintegy izetlen és helytelen szónak látszik az a Háromság. Ezen Lutherus az 1543. esztendőben a német imádságok közül kitöröltette ezt a mondást: *Szent Háromság Egy Isten könyörülj mi rajtunk!* Azt mondja esmét *Latonus Jakab* ellen: *Az én lelkem gyűlöli azt a szót: Egy állatú.* Továbbá Lutherus az ő német bibliájából kitöröltette amaz locust *1. Ján. V. Hárman vadnak* stb. Azt is kitörölte, mely vagyon *Ter. I. Az Isten lelke viseltetik vala a vizeken.* Amaz *Esaiás* szavát is *R. IX. 6.* Ezt pedig azért cselekedte, hogy látta a sok versengést ezek felett; maga (jóllehet) ezeket nem kellett volna kihadni, mivel megállhatnak, csak (értelmöket) el ne fordítsák“.

„*Calvinus János* ennél is több derekas dolgokat számlál elő s több derekas dolgokat vitt véghez; mert mind az ő s mind az új Testamentumban olly locusokat magyarázott az mű értelmünk szerint, kik közül *Aegidius Hunnius* huszonnyolczat számlál elő írásában, annyéra, hogy azokkal a magyarázatokkal a több locusokból vött erősségek is mind elbomlanak és elomolnak, mellyekből szokták ma az ő követői az Háromságnak tudományát mutogatni.

„Továbbá *Hosius, Bellarminus, Hyeronimus* (a kath. egyház legerősebb védelmezői) azt merik mondani, hogy ők az Isteni Három személyt hiszik, nem azért, hogy az írás mondaná, hanem hogy nem mond ellene. Sőt itt is Kolozsváratt az Farkasuttzai disputatióban